

Az együttműködés tanulása

– DIÓHÉJBAN EGY KÉPZÉSI PROGRAMRÓL –

Az európai érték- és normarendszer stabilizációjának irányába nagyléptékű változások zajlanak a kontinens egészén. Hazánkban is új társadalmi modellre, s vele együtt új pedagógiai gondolkodásra és gyakorlatra van szükség.

„A *Nemzeti Tanterv* követelményeit a demokrácia értékei hatják át ... Olyan ... magatartásra kíván felkészíteni, amelyben az egyén és a köz érdekei egyaránt megfelelő szerephez jutnak ... Ugyanakkor az európai, humanista értékrendre, azokra a tartalmakra összpontosít, amelyek Európához való tartozásunkat erősítik”. (2) A tanterv bevezetése új kihívást jelent tanároknak és diákoknak egyaránt. A pedagógiai munkában jelentős hangsúlyt kap az autonómia, a kreatív gondolkodás. A szakmai továbbképzések jórészt öntevékenységre alapozódnak. Egyre több szó esik a tanári szabadságról is. A tantestület maga alkotja meg a szervezeti és működési szabályzatot, a pedagógiai programot. Az iskola szellemiségének a kialakítása, az önállóság növelése, a felelősségvállalás nagyfokú kooperációs készséget feltételez. Az eredményesség szempontjából kulcskérdés az emberek és intézmények közötti mikro- és makroszintű együttműködés.

A Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Neveléstudományi Tanszékének *Az együttműködés tanulása* elnevezésű programja (1) tantestületek, közösségek, csoportok számára modell értékű mintát nyújt. Arra a kérdésre ad választ: *A mindennapi életben hogyan működhetnek együtt az emberek?*

1. Szakmai előzmények

A program magyar kultúrkörben kifejlesztett öt évi kutatómunka és kísérletezés eredménye. A folyamatos fejlesztés kiindulópontját két kérdés megválaszolása jelentette. Az első kérdés tartalmi vonatkozású: *Mire van szükség, mi vinné leginkább konstruktív irányba a mindennapi pedagógiai munkát?* A második kérdés pedig így hangzik: *Milyen formai és időtartamú képzés-, és továbbképzési keretek illeszthetők legkönnyebben az iskolák működési rendjébe?*

A formai és tartalmi rész kimunkálását négy komponens integrációja jelentette. (a) A program jelenlegi változata egyrészt elméleti szakemberek és gyakorló pedagógusok közös munkája. Az általános és középiskolai tanár kollégák az iskolák elképzeléseinek, igényeinek, elvárásainak a feltárá-sában segítettek. A tanszék által szervezett posztgraduális képzés *közoktatás-vezető, pedagógiai szak s nevelőtanár* szakirány hallgatóival való intenzív munkakapcsolat tapasztalatainak folyamatos rögzítése, feldolgozása és újraértékelése tette lehetővé az újabb és újabb variáns fejlesztését. (b) Másrészt a témakörben magyar és külföldi tanulmányutakon, tapasztalatcseréken való részvétel tanulságainak az összegzése formálta a program filozófiai alapját., szellemiségét. Tanulmányutak: *Dánia* (1994), *Svájc* (1995), *Németország és Luxemburg*: „Európai értékek az oktatásban” címmel, majd *Izrael* (1996): „A nem kormányzati szervezetek a demokratikus társadalomban” címmel, 1997. (c) Harmadrészt az *Állampolgári ismeretek, polgári technikák* elnevezésű 120 órás „Tantervfejlesztő műhelykurzuson” való konzultációk és a munkában való aktív részvétel elsajátított elméleti ismeretanyag és módszertani megoldások integrációja gazdagította a kurzusokat. (3) (d) Negyedrészt a tanszéki munkacsoport jelentős képzési tapasztalata során kristályosodott ki a program eszközzrendsze-re, a hatékony eljárások és módszerek alkalmazása. A kurzusok bevezetésére a Juhász Gyula Tanárképző Főiskolán 1993 óta vannak törekvések. Az előkészítő szakasz 1997. február 28-án zárult le. A bevezető időszak gyakorlati tapasztalatai a számok tükrében a következők: 42 foglalkozás-sorozat

koordinálása, amely 650 főt jelentett 1260 órában. 50 bemutató szervezése, amely 75 főt érintett, 150 órában. Összesen 92 alkalommal 1380 főt érintett, 1410 órában.

A kipróbálás szakaszában a háromnapos összefüggő továbbképzési program a kedvező tapasztalatok ellenére tömegmértekben nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket. Az időkeret miatt nehéz volt beilleszteni az iskolák működési rendjébe. Nehezen megoldható feladatnak látszott a tantestületi szintű, többnapos összefüggő képzés. Problémát okozott az, hogy a tanárok csak nehezen maradhattak távol a mindennapi teendőiktől. Nehéz volt megoldani a helyettesítést, az elmaradt órák pótlását. Ugyanakkor örvendetes módon megnőtt az igény a tantestület azonos időbeli és térbeli képzésére. Így újabb módosításokra volt szükség.

2. A program tartalmi és formai sajátosságai

Tartalmi és formai változások sokasága alakította ki a jelenlegi formát, amely a realitásokkal számol. Úgy tűnik, hogy a mostani időkeret, a kétszer egynapos továbbképzés viszonylag könnyen beilleszthető a tanév rendjébe. Az első nap a tanév első félévében, míg a második foglalkozás a második félévben zajlik. A kurzus az *Ember és a társadalom* projekt részprogramja. Célja a nyitott társadalom létrehozásához szükséges ismeretek bővítése és az *együttműködés készségének* a fejlesztése. Az elméleti ismeretek között szerepel az *asszertív hatalom, a hatalommegosztás, a konszenzuson alapuló döntéshozatal, a kreatív konfliktuskezelés, a nyílt kommunikáció és a szakszerű közösségépítés*. A közoktatás-vezetők, gyakorló pedagógusok és tanárjelöltek számára szervezett képzési- és továbbképzési foglalkozások légkörét a nyitottság, a tolerancia, a bizalom és egymás iránti tisztelet, az empátikus megértés jellemzi.

A demokratikus attitűdök elsajátítása, élő gyakorlattá tétele másfajta *tanítási-tanulási stílus* feltételez. A kurzus a nagy pszichológiai iskolák bevált, letisztult módszereit, eszközeit, technikáit, eredményeit alkalmazza egy sajátos, újszerű kombinációban. Az elméleti anyag feldolgozása előadás és vita során történik. A saját élményű, tapasztalati tanulás pedig a gyakorlati készségek fejlesztésére teszi a hangsúlyt. A hallgatóknak forgószinpadszerűen módjuk nyílik különböző módszerek kipróbálására és az élmények kicssoportos megbeszélésére is. Az ismeretanyag kognitív feldolgozását tankönyv és segédkönyv könnyíti meg.

A foglalkozásoknak jó dinamikája van. A napirendbe ismételten bekerülnek a társaságot összefogó, szórakoztató, bizalmat és önbecsülést erősítő gyakorlatok. Minden egyes blokk újra és újra az egymásra hangolódást elősegítő feladattal kezdődik, és megerősítő gyakorlattal fejeződik be. A játékoság, a spontaneitás kialakulását különböző játékok segítik. A csoport és a csoportvezetők közötti közvetlen, élő kapcsolatot a folyamatos visszajelzés, az üléseket záró értékelés biztosítja. A rövid, tömör, lényegretörő hozzászólások mutatják, hogyan kell módosítani a következő napirendet. Szükség van-e az előző tevékenység megerősítésére, vagy lehet bonyolultabb, intenzívebb feladat felé haladni? Így a résztvevők a nekik legmegfelelőbb utat járhatják be.

A program sajátosságai közé tartozik, hogy nem ad kész receptet, egy általánosan használható formulát. Inkább arra ösztönzi az embereket és közösségeket, hogy találják meg a saját útjukat. *Hogyan tudnának másokkal eredményesen együttműködni?* Ugyanakkor segít az út első lépésének a megtételében. Nevezetesen abban, hogy a résztvevők gondolkozzanak és a saját közösségükön belül találjanak megoldást arra, hogy saját maguk és mások energiataralékait hogyan mozgósíthatják. Csoportszinten hogyan összegezhetik az egyéni szintű erő kifejtéseket a cél elérése érdekében? A kurzust elvégzett hallgatók saját mikroközösségükbe nagyobb fokú együttműködési készséget visznek. Személyközi kapcsolataikban megjelenik az egymás iránti figyelem és megértés.

3. Alkalmazási területek

A tantestületeknek szervezett foglalkozások különösen jelentősek a pedagógusok közötti hatékony munkakapcsolat serkentése szempontjából. Bár az együttműködés készsége nagyfokú érzékenységet feltételez, a lényeg mégis az, hogy tanulható. Szinte már közhelyszerű, hogy csak az

együttműködő tanár tud együttműködő diákokat nevelni, de ez így van. Az iskolában is napról napra kell a gyerekekkel gyakoroltatni, hogy ez a készség fejlődjön, és a hétköznapi érintkezés folyamán megjelenjen a viselkedésben is. Célzott fejlesztő gyakorlatok segítenek abban, hogy a tanárok és diákok kapcsolati kultúrája a minőségi változás felé mozduljon el.

A program alapértékeinek *általános iskolai gyerekek körében* történő kipróbálása első ízben egy szegedi általános iskolában történt, az 1996/97-es tanév első és utolsó hetében. A csoport összetételét több szempontból is figyelemre méltónak véljük. Hét fő második, öt fő harmadik és négy fő negyedik osztályos tanuló volt jelen, ebből fele cigány. Szakavatott irányítási stílus eredményeként a diákok képesek voltak csoportszabályokat alkotni. A *Csipet csapat* és az *Aranycsapat* javaslatára maguk hozták meg a döntést, hogy milyen értékek mentén működnek. Sőt törekedtek a működési rend betartására is. Az egymásra hangolódás fázisában mindenki lehetőséget kapott arra, hogy a legjobb formáját mutassa meg. Például az egyik kislány furulyázott, néhányan énekeltek, többen verset és mesét mondtak. A kedvező pszichológiai légkörben a gyerekek élményszinten élték át a program célrendszerének elemeit. Nevezetesen: tisztelik és becsülik egymást, igyekezzenek a társaikkal együttműködni. Így mindannyiúnk élete jobb és boldogabb lesz.

Az 1997/98-as tanév tanárképzés- és továbbképzésprogramja között szerepel több olyan széles körű programsorozat megszervezése, koordinálása és lebonyolítása, ahol a nevelés érintett felei, a szülők, a tanárok és a diákok közösen vesznek részt a foglalkozásokon. Az első szakaszban egy nevelőtestületi, a második lépésben egy-egy osztályközösség, végül harmadik fokozatként egy tanár-diák-szülő hármassal kezdődik be ugyanazon az iskolaközösségen belül a program. A lényeg az, hogy egyetlen iskolán belül történik mindez. Mivel a gyerekek az iskola és a szülői ház kölcsönhatásában fejlődnek, a kurzus harmadik fokozata kitűnő gyakorlóterepnek bizonyul olyan vonatkozásban, hogy a három pólus valóban tanuljon meg együttműködni. Talán napjainkban a legszokatlanabb az utóbbi forma, de mindenesetre teret és lehetőséget ad, hogy valódi dialógus, valódi kooperáció jöhessen létre tanár-szülő, tanár-diák, szülő-diák között. A lényeg, hogy a cselekvés szintjén, a szülői ház elvárásainak, törekvéseinek, igényeinek, elképzeléseinek az egyeztetése nyílt terepen, egymást megerősítve történjék. Ezt bizony tanulni és gyakorolni kell!

4. Eredmények – jövőbeli tervek

Egyre több nevelőtestület jelentkezik azzal az igénnyel, hogy szeretne a napi tanítási folyamatban használható, a mai iskolai életvitelbe beilleszthető továbbképzési programon részt venni. Ez mindenképp azt jelzi, hogy szükség van erre a továbbképzési formára, amely a megújulást, általában véve az erőgyűjtést segíti. A tanszéki munkacsoport egyrészt a program irányítására készít fel embereket. Másrészt folyamatosan szervez továbbképzési napokat gyakorló pedagógusok számára. Az *Együttműködés tanítása* elnevezésű program útmutatójának a kidolgozása a csoportvezetők felkészítésében nyújt támpontot. A foglalkozások filozófiai alapját, eszmerendszerét, az előkészítő szakasz képzési tapasztalatait tankönyv mutatja be. (4)

1997 tavaszán nagyszabású szakmai rendezvény adott alkalmat arra, hogy találkozzanak egymással a kollégák, barátok és ismerősök, akik ismerik és a mindennapi pedagógiai gyakorlatukban alkalmazzák a program filozófiáját. A találkozáson előadások hangoztak el a program elméleti háttéréről és széles körű gyakorlati alkalmazhatóságáról. Az összejevetelen 225 fő gyakorló pedagógus, egyetem és főiskolai hallgató vett részt az ország 33 helységéből. A szakmai találkozó anyaga kötetben jelent meg. (5) Az írásos anyag lehetővé tette, hogy országos és nemzetközi szinten a program elméletét és gyakorlatát az érdeklődők szélesebb körben megismerjék. A kötet azoknak a hallgatóknak az írásait is tartalmazza, akik a kurzusokon részt vettek. A hiteles elbeszélések, a személyes élmények, az egyéni gondolatok, meglátások megosztása arra ösztönöz, hogy mások is részt vegyenek effajta továbbképzéseken.

A program ismertségét és elismertségét mutatja, hogy a foglalkozások lebonyolítását szakmai anyagokkal, szellemi és erkölcsi elismeréssel, valamint anyagi eszközökkel rövid idő alatt többen

támogatták. Eddigi támogatók: *Encore Alapítvány*, Szolnok (1994); *Gyermek- és Ifjúsági Alapprogram Tanács*, Budapest (1996); *Mentálhigiénés Programiroda*, Budapest (1995); *Oktatási és Ifjúsági Alap*, Szeged Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatala (1996); *Soros Alapítvány*, Budapest (1995/97); *Progress Alapítvány*, Szeged (1995/96).

Kedvező kutatási eredményekkel alátámasztva az 1998/99-es tanévtől a tanszék képzési kínálatába közzött szerepel az *Együttműködés tanítása* elnevezésű részprogram mint kötelezően választható kollégium és fakultációs program. Reményeink szerint a képzési tapasztalatok eredményeit más főiskolák, egyetemek pedagógiai-pszichológiai tanszékei is hasznosíthatják egy ajánlati képzési csomag kidolgozásával és hozzáférhetővé tételével. Az ajánlati képzési csomag tervezett komponensei a következők: (a) átdolgozott útmutató a csoportvezetők kiképzéséhez (b) tankönyv és segédkönyv tartalmi és formai gazdagítással (c) oktatási eszközök fejlesztett változata.

5. Korlátok és lehetőségek

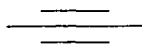
Tény, hogy a társadalmi formáció változásával a korábbi ismeretekkel, készségekkel már nem tudunk boldogulni. Az újakkal pedig még nem tudunk jól működni. A megrögzött szokások, sztereotípiák nehezen változtathatók. A magatartásban, a viselkedésben bekövetkezett változás olykor lassú és nehezen érhető tetten. Ez a folyamat hosszú ideig tartó és elszánt minőségi munkát kíván az egyénektől és a közösségektől egyaránt. Az eredmény viszont nem azonnali és főként nem látványos. A képzési programok a fejlődést, a változást mozdítják elő. A realitásokkal való számolás ugyanakkor néhány korlátot jelez. Számolni kell azzal, hogy a foglalkozás-sorozat munkaigényes és költséges. Egy kurzus vezetése legalább két szakember 2x1 napos teljes munkaidejét igényli. A program technikai lebonyolítása több személy együttműködő munkáját kívánja. Mindenekelőtt az igazgató támogató hozzáállása szükséges, hogy az iskola működési rendjébe beillesse a programot. Nehézséget jelenthet a gyerekek felügyeletének a biztosítása, míg a foglalkozások zajlanak. Ahhoz, hogy a kurzus végeztével kialakult pozitív irányú változás többé-kevésbé maradandó legyen, vagy újabb fejlődésre serkentsen, ismételt foglalkozások szervezése szükséges. Ez újabb anyagi és szellemi erőfeszítéseket kíván az iskola egészétől, tanároktól, szülőktől és diákoktól egyaránt. Ugyanakkor a hatékony fejlesztő programok széles körben történő elterjesztése mellett szól az a döntő érvényességű tény, hogy nem mondhatunk le a kooperációról és a csapatmunkáról, hisz ahogyan többen megfogalmazták: „egyetlen tóknék a szürkeállományunk”. Az emberi viszonyulás, a hozzáállás nagymértékben segíthet a nehézségek enyhítésében és a feszültségek oldásában. A tanárok és diákok előtt feltétlenül kell lenni egy olyan mintának, amely élményszinten nagy ráismeréseket eredményezhet: *együttműködéssel jobb és tartósabb eredményt lehet elérni.*

Végezetül azok a gyakorló pedagógusok szólalnak meg, akik a foglalkozások hatására személyközi kapcsolataikba nagyobb fokú együttműködési készséget vittek. Befejezés helyett arra a kérdésre válaszolnak, hogy miért érte meg nekik erőt, energiát és pénzt investálni abba, hogy a programot megismerjék és alkalmazzák. Egy-egy mondat a hallgatók egy-egy válasza a feltett kérdésre. „Amikor törekedtem arra, hogy egy probléma megoldásakor együttműködjek, egyfajta lelki felemelkedettséget éreztem”, ... „tartós megbékélést eredményezett”,... „a lelki békémet kaptam vissza”, ... „az ellenfelem attól a pillanattól kezdve a bizalmába fogadott”, ... „jó érzés, hogy biznak bennem”, ... „nem gondolok rossz szívvvel az akkori helyzetemre”, ... „a gyerek, akivel az eset történt, rendszeresen meglátogat”, ... „jóleső érzés, hogy tudok hatni”, „a ... partnerem elfogad engem olyanok, amilyen valójában vagyok, nem kényszerülök szerepjátékra, manipulációra”, ... „a diák felszabadultabbá vált, azóta szereti az iskolát”.

JEGYZETEK

1. Elhangzott: Juhász Gyula Tanárképző Főiskola. Akadémiai Nap: 1. sz. Tudományos – szakmai bizottság. Szeged, 1997. november 7.
2. Művelődési és Közoktatási Minisztérium (1995): *Nemzeti Alapterv*, Budapest 1995. 7. o.

3. Lásd bővebben: Papp György (1993, szerk.): *Diákönkormányzatok*. Iskolapolgár Alapítvány, Budapest. Állampolgári technikák az iskolában sorozat. Sorozatszerkesztő: Pál Tamás.
4. Farkas Olga (1997): *Szemlélelváltás*. APC Stúdió, Gyula
5. Farkas Olga (1997, szerk.): *Az élményszerű tanulás*. Europrint Bt., Szeged

FODOR LÁSZLÓ
Babeş-Bolyai Tudományegyetem
Kolozsvár

A nyelvi életképesség pedagógiai vonatkozásai kisebbségi körülmények között

Kétségtelen, hogy bármely etnikai kisebbségi közösség hosszú távú megmaradásának, identitástudata megőrzésének, valamint saját kultúrája fejlődésének megkerülhetetlenül szükséges és alapvető tényezője éppen az ún. etnolingvisztikai vitalitás (nyelvi életerő, vagy ahogyan Cummins (1979) nevezi, nyelvi potencia) szüntelen ápolása és fejlesztése, illetve megfelelő szinten való tartása. Voltaképpen a nyelv fennmaradási képességéről van szó, akár az egyes egyén, akár egy adott közösség viszonylatában, amelynek mértéke nyilvánvaló módon meghatározhatja az etnikai kisebbség hosszú távú megmaradását vagy a többségi nemzetbe való beolvadását. Amíg egy magas szintű etnolingvisztikai vitalitás, mint a különböző népcsoportok egymáshoz való viszonyulásának és magatartásának, ugyanakkor egymás megítélésének meghatározó tényezője, szorosan összefügg az etnikai kisebbségek, mint elkülönült nemzeti entitások fennmaradásának folyamatával, addig annak nem megfelelő állapota, folyamatos romlása az adott etnikai csoport fokozatos eltűnésének, kulturális és lingvisztikai asszimilációjának veszélyét rejti magában. A kulturális és a nyelvi asszimilációra vonatkozó kérdéseket kutató szakemberek nagy többsége ma már megegyezik abban, hogy a kisebbség által használt nyelv (voltaképpen az anyanyelv) fejlettségének mértéke, elnyert rangja és tekintélye az adott kisebbségi csoport megmaradását vagy eltűnését befolyásolni, sőt döntő módon determinálni képes eszköz. Ilyen értelemben a romániai magyar nemzeti kisebbség elsődrendű létérdeke, megmaradásának sine qua non feltétele, a magyar nyelv presztízsének pedagógiai vagy más eszközökkel történő szüntelen ápolása, magas fokú elsajátítási lehetőségének biztosítása az egyes egyének síkján. Ebben az orientációban tehát mindenképpen szükségesnek mutatkozik azoknak a tényezőknek, valamint körülményeknek a feltárása, elmélyült vizsgálata és pedagógiai körülhatárolása, amelyek elsődlegesen befolyásolják az adott kisebbség nyelvének (esetünkben a magyar nyelvnek) az életképességét.

Giles, Bourhis és Taylor (1977) amerikai kutatók kimutatták, hogy a nyelvi életképesség alakulása mindenekelőtt három tényezőkategória – a csoportstátus (csoporttekintély), a demográfiai mutató és az intézményes segítségnyújtás – változatos hatásainak függvénye. Az újabb kutatások is többé-kevésbé ehhez hasonló következtetésekre jutottak (Baker, 1993). Kisebbségi befolyásoló erővel nyilván más tényezők és specifikus helyi körülmények is közrejátszhatnak a kisebbségi nyelv megmaradásában és fejlődésében, azonban valószínűnek tűnik, hogy a fentebb említett három tényező központi fontosságú. Egyes szerzők eltérő megközelítésben ugyancsak hasonló eredményeket mutattak ki. Bourdieu (1980) pl. tőketényezőkről beszél, és megkülönbözteti a társadalmi, a gazdasági és a kulturális tőkét, mint a nyelvi vitalitás alakulását döntő módon meghatározó faktorokat, amennyiben egy ország két (vagy több) etnikai csoportja közötti erőviszonyok egyensúlyára hatnak